

РЕЦЕНЗИЯ

Дисертация на тема: Качество на живот и психологически последици от КОВИД-19 пандемията за българската популация

Докторант: Нина Петкова

Научен ръководител: проф. Румяна Крумова-Пешева, дпсн

Изготвил рецензията: доц. Павлина Петкова, дм

Докторската дисертация на Нина Петкова е върху сериозната тема за психологическите негативни последици в нашата културова общност от КОВИД -19. В периодът на научното изследване, по време на пандемията, докторантката е работила в УМБАЛ „Св. Георги“, клиника по психиатрия и медицинска психология, което и дава личен професионален опит и преживяване на актуалната психологична криза на пациентите, медицинския персонал и последици върху психичното им здраве. Този важен практически опит ѝ помага да анализира и интерпретира данните от психологичното изследване и да направи „терапевтично послание“ към професионалистите и хората за трайния отпечатък на болестта, за да бъде осмислен и да се подобри здравната практика и психотерапията.

Дисертацията е написана на 180 страници, оформена е в три основни глави и подчасти, цитираната литература е от 111 съвременни литературни източника на кирилица и латиници, с допълнителни интернет източници.

Първата глава от дисертацията е великолепен обзор, където в добра съдържателна последователност са представени класически и съвременни данни за коронавирусната болест КОВИД -19, като инфекциозно заболяване, от специфични едноверижни РНК вируси с епидемичен характер. Цитирани са модерни данни за същността на вируса от структурни и неструктурни протеини с усложняващи се репликации, потискане на имунния отговор, заобикаляне на антивирусните механизми и бързо вирусно разпространение в организма на човек с остро патогенно въздействие на много равнища в човешкия организъм и геном. Проследени са най-често проявените пътища на проникване и усложнение на инфекцията в организма, включително влиянието на алкохол, психичното състояние на човек. Представени са и по-леките

варианти на проявление, които нямат тежко патогенно въздействие. Изведени от медицинската литература са съвременните оценка за пандемия, сравнителни анализи с пандемии от миналото на значими и смъртоносни заболявания, опитът и практиката на ваксинация с нейните успешни и проблемни страни, първични психологични реакции, уязвими групи според данни на СЗО и мащабни проучвания в света.

В отделна част е представена теорията за стреса, физиологични и психологични механизми, реакции на стрес. Обсъден е конструктът качество на живот с неговите модерни аспекти, световен изследователски опит на негативни психологични последици от пандемията, които повечето изследвания показват, че засягат уязвимите в социалните общностни групи и медицински персонал. Представена е динамиката на острата стресова реакция и нейното разгъване във времето, при бързо развитие на пандемията и наложени мерки на „затваряне“, което увеличи стресовото напрежение и реакции. Тези данни от редица изследвания, в различните страни, докторантката интерпретира в посока специфични културови особености, тренинг в социалната общност за справяне в групов стрес, нивата на медицинска култура и профилактична практика, влияние на социални мрежи, предхождащи пандемията психични проблеми и заболявания. В отделна подчаст са систематизирани специфичните негативни психологични последици от пандемията и наложената карантина, включително и данни за посттравматичен стрес три години след това. Описани са „социалните и личностови буферни фактори“, които намаляват стресовото въздействие, дори формират позитивни черти на личностова зрялост и ефективни копинг стратегии. Тази част на обзора е изключително богата на данни от сериозни научни изследвания в много страни, по същество е истински теоретичен научен анализ и дава сериозна основа на докторантката за хипотези и интерпретации в сравнителен план на данните от своето изследване.

Втората глава на дисертацията представя организацията на научното изследване. Целта на докторантката е да „проучи аспекти и дименсии на психичното здраве и качество на живот сред българската популация в период на постпандемична обстановка.“ Формирани са 12 задачи, 7 основни хипотези и няколко подхипотези при три от тях. Използвана е батерия от въпросници, описани подробно с тяхната надежност, валидност и диагностични параметри:

- The COVID-19 Pandemic Mental Health Questionnaire (CoPaQ, 2020) обхваща широк психосоциален спектър, свързан с пандемията, приложим при различни изследвани популации. CoPaQ е публикуван в Open Science Framework (Rek et.al, 2020) на немски и английски в началото на пандемията през април 2020 г.
- Quality of Life Inventory (QoLI, 1994) е разработен за използване в медицинската сфера с базирана в САЩ извадка за стандартизация. Към днешна дата въпросникът е с широко приложение в клинични и изследователски трудове.
- Social Embeddedness Scale (SE) е психологически инструмент, предназначен да измерва степента, до която индивидът е интегриран в своята социална мрежа.

Много добри са методиките за статистически анализ: дискриптивна статистика; тестове за значимост на разликите, нормалност на разпределението; корелационен и регресионен анализ. В изследването са включени 150 лица с различни демографски профили, описани подробно. Проучването е проведено в период 2023 – 2024 г. много добре подготвено и проведено, с доброволен принцип на участие, спазени етични стандарти не изследването.

Третата глава представя резултатите и анализите на изследване, които са подредени спрямо положените хипотези, с добра онагледеност и обобщение на анализа. Подкрепени позитивно са хипотезите за: по-добро равнище на психично здраве в групата на ваксинираните, по-добро качество на живот в големите населени места през постпандемичната обстановка, а мъжете с по-добро психично здраве спрямо жените; форматът на работа не влияе значимо върху психичното здраве; основната част от изследваните лица имат ниско доверие към здравните служби; широк диапазон в нагласите към конспиративните вярвания; по-негативни нагласи към здравеопазването, самота при лица загубили близки свои хора в пандемията; при изследваните лица няма страх от вируса; по-добро психично здраве се извежда при по-добро качество на живот и провеждане на психотерапия; семейното положение и финанси са значими предиктори за психично благополучие; има промяна в здравословните хигиенни навици и профилактични медицински прегледи.

От данните на изследването докторантката обобщава, че „значителна част от изследваните лица преживяват умерени до високи

нива на психологичен дистрес. Симптомите на тревожност, депресия и хроничен стрес са често срещани и се проявяват при голяма част от изследваните лица, независимо дали е преживяна предишна психиатрична диагноза. Това съответства, пише тя, че наблюдаваните глобални тенденции, при които пандемията функционира като универсален стресогенен фактор, оказват въздействие върху психичното здраве на населението в световен мащаб“. Докторантката извежда положителна корелация между индекса за самота и депресия, като социалната изолация е критичен рисков фактор за влошено психично и физическо състояние. Тук тя удачно и релевантно на медицинската логика интерпретира, че това е свързано с високите нива на кортизол, което води до хронично възпаление и потискане на имунната система, а последицата е влошаване на болестта при ковид, както и без боледуване води до депресия, тревожност, социална апатия. Докторантката подчертава, че самотата при социално уязвимите групи засилва „отчуждението, екзистенциалната несигурност и усещане за безнадеждност, хронична самота“, а това прави ваксините неефективни и повишава риска от неблагоприятно протичане на болестта. В анализите си докторантката извежда високото образователно ниво като „защитен механизъм“ срещу дезинформацията и реализъм в критичността към различните рискови фактори. Изведени са пет основни социално-икономически фактора, които влияят върху социално-психологическите механизми, прояви и рискове, възможни интервенции, здравни фактори. Чрез проведеня регресионен анализ тя извежда три основни предиктора: социална подкрепа, институционално доверие и усещане за контрол, които имат „ключова роля в определянето на субективното благополучие“, а не само като медицински и икономически фактори.

В проведената дискусия върху резултатите, докторантката подчертава, че „ваксинацията действа не само като медицинска защита, но и като психосоциален ресурс, който намалява усещането за заплахата и несигурност, характерни за периода на пандемия. За ваксинираните хора вероятно е по-лесно да възстановят чувството си за контрол, безопасност и предвидимост в ежедневието.“ Едновременно с това „мястото, условията на живот, и взаимоотношения в семейството и общността са по-съществени за субективното преживяване на качество на живот след криза, като пандемията“. В интерпретациите на взаимовръзката между

различните проявления на стресовите преживявания и вътрешната мобилизация и формиран резилианс, не е добре да се обсъждат само като биологично предопределено при мъжете и жените, а в по-голяма степен като „отражение на социално-културни фактори, ролеви очаквания и натрупани неравенства“. С много детайли в анализите, обвързани с личния практически опит на докторантката са обобщени като рискови или протективни фактори: различните формати на работа по време на пандемията, отношението към здравните служби, конспиративните теории, травмата от загуба на близък човек през пандемията, качеството на живот и психотерапията.

Докторантката отчита много силна корелация между „психичното здраве и качеството на живот, тъй като благополучието обхваща не само материални, но и емоционални, социални и психични аспекти“. Като финален акцент тя посочва,“ че пандемията от COVID-19 у нас е оставила трайни следи върху психичното здраве и социалните нагласи на хората“.

При всички части на обобщени интерпретации, докторантката представя сравнителни съпоставки с данни от други изследвания на автори от различни страни.

Много коректно са обсъдени ограниченията на изследването и планиране на бъдещи изследвания.

В заключителната част са изведени приносите от дисертационния труд: четири научни и четири приложни приноса, които са съответни на научното изследване, направените статистически анализи, интерпретации, сравнителни съпоставки с данни от други международни изследвания.

Докторската дисертация на Нина Петкова е с много добре планирано и научно проведено изследване, с прецизни статистически анализи и интерпретации на резултатите, където са вплетени личните практически наблюдения и оценки от клиничния опит, за негативните последици в психичния свят при преболедувалите пациенти. По същество нямам критични бележки, а само препоръката да напише монография с практическа част, където да представи научното си изследване, което е изключително полезно както за лекарите с различни специалности, така и за клиничните психолози и психотерапевти. Препоръчвам на докторантката да направи обширна статия, която да публикува в международни списания, за да разпространи своите научни

анализи и заключения и да повдигне престижа на клиничната психология.

В заключение считам, че дисертационната разработка на Нина Петкова отговаря на високите критерий за докторска степен, и отразява нейната отлична теоретична подготовка, личен клиничен опит в диагностика и научните изследвания при сериозни заболявания. Предлагам на членовете на Научното жури да я оценят високо положително и да гласуваме заедно за присъждане на образователна и научна степен на Нина Петкова „Доктор“ по 3.2. Психология, Клинична психология.

28.01.2026г.

доц. Павлина Петкова